

УДК: 347.95

С. О. Якимчук,
здобувачка при кафедрі
цивільного процесу
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

ЗАКОННА СИЛА І ЗДІЙСНЕННІСТЬ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Досліджується питання природи законної сили і здійсненності судового рішення у цивільних справах. Доводиться, що останнє є наслідком набрання судовим рішенням законної сили поряд з преюдиційністю й обов'язковістю. Така здійсненність розглядається як притаманна всім різновидам судових рішень.

Ключові слова: судове рішення, законна сила судового рішення, здійсненність судового рішення, виконання судового рішення.

Частина 5 ст. 124 Конституції України і ч. 2 ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [9; 2010. – № 55/1 – Ст. 1900] передбачають, що судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території держави. Відповідно до ч. 1 ст. 14 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади й органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території країни, а у випадках, установлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами.

Із наведених положень випливає, що законна сила судового рішення та його здійсненність як основа його подальшого виконання – це взаємопов'язані поняття. Незважаючи на те, що це питання неодноразово досліджувалося, одностайної точки зору щодо розуміння здійсненності при визначенні сутності законної сили рішення суду, а також її юридичної природи ще не вироблено [Див.: 7, с. 147, 148; 14, с. 421, 422].

Існуючі погляди вчених на цю проблему умовно можна поділити на 3 групи.

Представники першої не виділяють здійсненність ані як складову частину законної сили, ані як властивість рішення суду, ані як правовий наслідок набрання ним законної сили. Наприклад,

Н. О. Чечина вказує, що здійсненність – це прояв загальнообов'язковості рішення. Без неї остання втрачає свій зміст, оскільки здійсненність і є практичною реалізацією обов'язковості. Обов'язковість рішення щодо суб'єктів спірних правовідносин виступає саме здійсненністю. При цьому обов'язковість – поняття, ширше від здійсненності, тому що вона охоплює своїм змістом обов'язок не лише обов'язок сторін, а й усіх сторонніх осіб та організацій, що не мали в конкретній справі безпосереднього юридичного інтересу підкоритися судовому рішення, сприяти своїми діями його виконанню [13, с. 159]. Із цією точкою зору не можна погодитися, оскільки здійсненність і обов'язковість – це 2 самостійні явища з різним змістом. В обов'язковості знаходить своє вираження незаперечність судової влади, тобто необхідність підкорятися вимогам судового рішення. Що стосується здійсненності, то приписи, які містяться в судовому рішенні як акті правосуддя, мають реалізовуватись і втілюватись у правопорядок. До того ж у разі негайного виконання рішення, що можливо за законом (ст. 367 ЦПК) здійсненність з'являється раніше, ніж рішення суду набуде законної сили, отже, її наслідком виступить обов'язковість.

Прихильники другого підходу здійсненність ставлять в один рівень з неспростовністю, виключністю, преюдиціальністю, обов'язковістю для державних органів, посадових осіб, громадян та організацій і виділяють її або як правовий наслідок набрання рішенням законної сили, або як властивість судового рішення. Так, І. В. Решетнікова зазначає, що закон не зводить законну силу судового акта лише до його обов'язковості, доповнюючи здійсненністю судових постанов. Судове рішення стає обов'язковим в той самий момент, коли воно набуває неспростовності, виключності, преюдиціальності і здійсненності. Усі ці аспекти в сукупності і становлять законну силу судового рішення [4, с. 384]. Як вбачається, ця точка зору теж є спірною, бо неспростовність і виключність – це прояв законної сили судового рішення, що й віддзеркалює властивість судового рішення як акта правосуддя. Зі змісту ст. 14 ЦПК випливає, що рішення суду має спочатку набути законної сили, а вже потім воно повинно виконуватись, тобто законна сила судового рішення виступає причиною, наявність якої тягне за собою настання певного юридичного наслідку – обов'язку виконати рішення суду. Як виняток із загального правила, здійсненність виявляється раніше, ніж рішенням

ня суду набуде законної сили у разі негайного його виконання, про що вже зауважувалось.

Правильною, на нашу думку, є позиція представників третього підходу, які вважають, що здійсненність, як правило, є наслідком набрання рішенням законної сили поряд з преюдиціальністю й обов'язковістю [10, с. 537-541]. М. А. Гурвич, приміром, указував, що необхідно відмовитися від прийнятого в юридичній літературі традиційного погляду, за яким так звана здійсненність рішення розглядається як один з проявів законної сили. Здійсненність рішення про присудження передбачає обов'язок органів примусового виконання щодо вчинення виконавчих дій як один з наслідків правової дії рішення. Як і всі інші види правової дії рішення, вона можлива з набрання ним законної сили та набуття ним властивості незмінності. Це, однак, не тягне за собою визнання здійсненності складовою частиною законної сили рішення ані логічно, ані юридично [5, с. 147-148].

Незважаючи на те, що більшість учених виділяли (й виділяють) здійсненність складником або законної сили, або правового наслідку її набрання рішенням суду, в правовій літературі деякі дослідники пропонують виокремлювати здійсненність і здійснимість судового

рішення. Приміром, В. В. Головіна вважає, що здійсненність судового рішення означає, що воно має бути потенційно виконано в добровільному або у примусовому порядку. Здійсненність рішення виявляється на всіх стадіях судового розгляду і настає не після того, як воно набуло законної сили, а з моменту підготовки судом справи до судового розгляду. Що ж стосується здійснимості, то авторка кваліфікує її як зовнішню властивість судового рішення. Здійснимість судових рішень – це фактичне їх виконання, сукупність засобів, прийнятих судовим виконавцем для реального завершення виконавчого провадження [3, с. 150-152]. Проте ця точка зору, очевидно, сама по собі є внутрішньо суперечливою. Судове рішення ухвалюється лише після того, як суд розглянув справу по суті. Тому про здійсненність судового рішення не можна говорити до того моменту, доки рішення не буде ухвалено й не стане остаточним, оскільки в апеляційному порядку воно ще може бути змінено. Ось чому взагалі неможливо погодитися з існуванням 2-х окремих понять – здійсненності і здійснимості. Їх розмежування дозволяє мати місце ситуації, коли рішення, яке набрало законної сили, мало бути виконано, але фактично не виконується, тому що певні обставини перешкоджають появи

такої ознаки судового рішення, як здійснимість.

Принагідно варто відмітити, що деякі вчені-процесуалісти теж ототожнюють здійсненність із примусовим виконанням судових рішень і наділяють нею лише рішення про присудження. Так, М. Б. Зейдер під здійсненністю судового рішення розумів можливість його примусового виконання, тобто реалізацію спеціальними державними органами – органами виконання судових рішень – низки заходів, спрямованих на здійснення судового рішення поза волею особи, на яку за останнім покладалися певні обов'язки. Про здійсненність може йтися тільки щодо рішення про присудження при задоволенні позову взагалі, про його примусове виконання. Виконавчої сили не можуть мати рішення за позовами про визнання, оскільки в цих випадках вони не спрямовані на зобов'язання відповідача здійснювати які-небудь дії на користь позивача. Судові рішення як про задоволення, так і про відмову в задоволенні позову про визнання спрямовані лише на підтвердження судом наявності чи відсутності яких-небудь спірних між сторонами правовідносин. Так само в більшості випадків не можна вести мову і про здійсненність рішень, якими відмовлено в позові [8, с. 170, 171].

Л. М. Завадська, підтримуючи наведену точку зору, звертає увагу на те, що здійсненність за часом дії не співпадає з законною силою судового рішення. Щоб ця його властивість могла знайти прояв, потрібен певний титул на примусове виконання – виконавчий лист. Але й у цьому випадку здійсненність не настає до закінчення строку, передбаченого для добровільного виконання. Із чинного законодавства випливає, що здійсненність, як властивість рішення про присудження, настає за умови звернення стягувача з вимогою про примусове виконання при пред'явленні ним виконавчого листа [6, с. 34].

М. Г. Авдюков, не погоджуючись із тим, що здійсненність притаманна лише рішенням про присудження, сформулював її наступним чином: після набрання законної сили рішенням суду підлягає виконанню. Це правило виявляється в рішеннях щодо позовів про визнання й у рішеннях щодо позовів про присудження в різний спосіб. Рішення за позовами про визнання в основному не потребують примусового виконання. Із їх змісту не випливає необхідності їх примусового виконання. За такими позовами вони виконуються в тому смислі, що сторони діють відповідно до приписів судового рішення. Поведінка сторін згідно з рішенням суду (виконання) за-

безпечується в цьому випадку не шляхом примусового виконання, а інакше: до сторони, яка не бра- тиме до уваги рішення суду, яке набуло законної сили, і яке пору- шить права іншої сторони, може бути пред'явлено позов про при- судження. До того ж виконання останніми рішень щодо позовів про визнання забезпечується обов'язковістю цих рішень після набуття ними законної сили для тих адміністративних органів і посадових осіб, які здійснюють необхідне оформлення або реє- страцію встановлених судом прав, і для тих третіх осіб, від яких залежить реалізація стороною прав, визнаних за нею рішенням суду. Наділяючи судові рішення законною силою, держава тим самим забезпечує йому таке ж безумовне виконання, як і зако- ну. Тому невиконання рішення має розглядатися як порушення законів [1, с. 176, 177; 2, с. 3, 4]. Наведена точка зору стосовно того, що здійсненність притаман- на й рішенням про визнання, й перетворювальним рішенням, підтримується й іншими право- знавцями [Див.: 11, с. 201; 12, с. 456; 10, с. 540].

П. П. Заворотько і М. Й. Ште- фан розуміють здійсненність ще ширше, вказуючи, що реалізація судових рішень забезпечується: (а) добровільним виконанням; (б) примусовим виконанням уста- новленими засобами; (в) обов'яз-

ком інших осіб сприяти виконан- ню (надати судовому виконавцеві відомості про те, які у них є гроші, цінності чи інше майно, що нале- жать боржникові, або скільки з них йому належать, поряд із за- бороною здійснювати по них опе- рації на користь останнього); (г) обов'язком компетентних організацій провести реєстрацію правового становища тощо. Та- ким чином, здійсненність вони трактують як гарантовану мож- ливість добровільного і примусо- вого виконання судового рішен- ня [14, с. 421, 422].

З нашого погляду, здій- сненність притаманна всім рі- шенням, що набрали законної сили.

По-перше, це впливає з самої сутності судових рішень, які незалежно від того, ухвалені вони за позовами про визнання, присудження чи перетворення, набувають статусу актів право- суддя з моменту набрання закон- ної сили й наділяються примусо- вою силою. Реалізація рішення суду служить показником соці- ально справедливого вирішення правового спору, владного засто- сування судом відповідного зако- ну, ефективності правосуддя й виступає правовим механізмом упорядкування суспільних відно- син.

По-друге, з ухваленням су- дом рішення не закінчується про- цес захисту порушених чи оспо-

рюваних прав позивача, а має переходити в наступну стадію – виконання судового рішення. Без цього судовий розгляд і рішення суду втрачають будь-який сенс, оскільки порушене чи оспорюване право, визнане судом фактично, реально не захищено, попереднє становище позивача не поновлено, доки не виконано судове рішення.

По-третє, як зазначає Європейський суд з прав людини (далі – Суд), обов'язковість виконання його рішень є складником принципу верховенства права. Суд не встановлює якихось винятків щодо рішень про визнання, перетворювальних рішень чи тих, якими відмовлено в задоволенні позову. Вимога про обов'язковість виконання поширюється ним на всі рішення, які стали остаточними, тобто *res judicata*. Право на доступ до правосуддя було б ілюзорним, якби національна правова система дозволяла остаточному й обов'язковому судовому рішення залишатися без дії на шкоду однієї зі сторін. Крім того, в одному із своїх рішень Суд наголосив на тому, що відповідальність держави існує у випадку, коли порушення прав чи свобод, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [9; 2006. – № 32. – Ст. 2371], викликано недотриманням державою обо-

в'язків, закріплених у її ст. 1 щодо забезпечення збереження цих прав і свобод на національному рівні для кожного, хто знаходиться під її юрисдикцією. Держава не може уникати відповідальності згідно з правилом *ratione personae* (суть цього правила полягає в тому, що звертатися до Суду може будь-яка особа, група осіб або неурядова організація, якщо вони є жертвою, чії права, гарантовані Конвенцією, порушені Договірною державою або це порушення яким-небудь чином стосується останньої) шляхом делегування своїх обов'язків приватним органам або особам. Зобов'язання Договірних сторін за ст. 1 Конвенції разом з обов'язком не втручатися в гарантовані права та свободи включають позитивні зобов'язання вживати відповідних заходів для забезпечення дотримання цих прав і свобод у межах всієї території [9; 2006. – № 9. – Ст. 595]. Позитивне зобов'язання держави за п. 1 ст. 6 Конвенції, як вважає Суд, полягає також в організації системи виконання рішень, ефективною як теоретично, так і на практиці й у реалізації їх без необґрунтованих затримок [9; 2006. – № 13. – Ст. 953].

Із наведеного випливає, що здійсненність, як наслідок набрання будь-яким судовим рішенням законної сили, передбачає можливість утілення в життя

приписів, що містяться в його резолютивній частині. Причому це може бути зроблено як у добровільному, так і в примусовому порядку. Якщо судові рішення не підлягають примусовому виконанню, їх приписи мають втілюватися в життя шляхом здійснен-

ня відповідних дій (наприклад, видання свідоцтва про право власності у випадку задоволення позову про визнання права власності на нерухоме майно) або утримання від учинення дій, які можуть порушити права, підтверджені судовим рішенням.

Список літератури: 1. *Авдюков М. Г.* Судебное решение: моногр. / М. Г. Авдюков. – М.: Госиздаторидлит, 1959. – 180 с. 2. *Авдюков М. Г.* Исполнение судебных решений: [практ. пособ.] / М. Г. Авдюков. – М.: Госиздаторидлит, 1960. – 120 с. 3. *Головин В. В.* Практические аспекты исполнимости и исполняемости судебных решений / В. В. Головин // Концепция развития судебной системы и системы добровольного и принудительного исполнения решений Конституционного Суда РФ, судов общей юрисдикции, арбитражных, третейских судов и Европейского суда по правам человека: сб. науч. ст. – Краснодар – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2007. – С. 150-158. 4. *Гражданский процесс: учебник / отв. ред. В. В. Ярков.* – [5-е изд., перераб. и доп.] – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 687 с. 5. *Гурвич М. А.* Судебное решение. Теоретические проблемы: моногр. / М. А. Гурвич. – М.: Юрид. лит., 1976. – 176 с. 6. *Завадская Л. Н.* Реализация судебных решений. Теоретические аспекты: моногр. / Л. Н. Завадская; отв. ред. М. С. Шакарян. – М.: Наука, 1982. – 142 с. 7. *Заворотько П. П.* Судові рішення: моногр. / П. П. Заворотько, М. Й. Штефан. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1971. – 187 с. 8. *Зейдер Н. Б.* Судебное решение по гражданскому делу: моногр. / Н. Б. Зейдер – М.: Юрид. лит., 1966. – 192 с. 9. Офіційний вісник України. 10. *Позовне провадження: моногр. / В. В. Комаров, Д. Д. Луспенник, П. І. Радченко та ін.; за ред. В. В. Комарова.* – Х.: Право, 2011. – 552 с. 11. *Решетникова И. В.* Гражданское право и гражданский процесс в современной России: партикулярный кодекс в деянии: комментарии, практика и проблемы / И. В. Решетникова, В. В. Ярков. – М.: Норма, 1999. – 312 с. 12. *Сахнова Т. В.* Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 696 с. 13. *Чечина Н. А.* Норма права и судебное решение / Н. А. Чечина // Избр. тр. по гражд. процессу. – СПб.: Изд. дом СПб. гос. ун-та, 2004. – С. 656-721. 14. *Штефан М. Й.* Цивільне процесуальне право України: акад. курс: підруч. – [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / М. Й. Штефан. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2005. – 622 с.

ЗАКОННАЯ СИЛА И ИСПОЛНИМОСТЬ СУДЕБНОГО РЕШЕНИЯ

Якимчук С. А.

Исследуется вопрос о природе законной силы и исполнимости судебного решения по гражданским делам. Обосновывается, что последнее является следствием вступления судебного решения в законную силу наряду с преюдициальностью и обязательностью. Такая исполнимость рассматривается как присущая всем разновидностям судебных решений.

Ключевые слова: судебное решение, законная сила судебного решения, осуществимость судебного решения, исполнение судебного решения.

VALIDITY AND ENFORCEABILITY OF THE JUDGMENT

Yakimchuk S. A.

The question of the nature of legal validity and enforceability of judgments in civil cases is investigated. It is found that the enforceability of the judgment is the result of coming into force along with the prejudicialness and bindingness. The enforceability of the judgment is inherent to all kinds of valid judgments.

Key words: judgment, validity of the judgment, feasibility of the judgment, execution of the judgment.

Надійшла до редакції 20.11.2012 р.